

RADIO EN HET KONINKLIJK HUIS

Gidi Verheijen

Veel bezitters van een NSF4 blijken ervan op de hoogte dat prinses Juliana in 1928 van de Nederlandsche Seintoestellen Fabriek een NSF4 ten geschenke heeft gekregen: het "Koningin-netoestel". Dat toestel viel onder meer op door de speciaal voor dit doel

door de bekende architect W.M. Dudok ontworpen kast. In 1995 is het bewuste radiotoestel nog gezien op het voor het publiek toegankelijke Paleis Het Loo. Mijn speurtocht naar dat toestel bleef helaas zonder resultaat, maar leverde wel interessante informatie op over de connectie van het Koninklijk Huis met het thema radio.

Radiotentoonstellingen en fabrieksbezoeken

Het grote publiek in ons land werd pas echt met het thema radio geconfronteerd toen de in 1916 opgerichte NVVR (Nederlandsche Vereeniging voor Radio-Telegrafie) tentoonstellingen ging organiseren. Dat gold ook voor de leden van het Koninklijk Huis, die door hun aanwezigheid bij deze tentoonstellingen en door bezoeken aan radiofabrieken van hun belangstelling voor deze materie blijk gaven. Hierna volgt een greep uit evenementen waarbij leden van het Koninklijk Huis vertegenwoordigd waren.

• *Koningin-moeder Emma in 1920 (foto: Koninklijke Verzamelingen, Den Haag).*

De allereerste tentoonstelling over radiotelegrafie in ons land vond plaats in maart 1918 in de grote zaal van het Koninklijk Zoölogisch Botanisch Genootschap in een gebouw van de Dierentuin in Den Haag. Op de ochtend van 19 maart leidde het hoofdbestuur lid Koomans koningin-moeder Emma en haar gevolg hier rond. De koningin-moeder toonde veel belangstelling voor de nieuwe ontwikkelingen en ze verbaasde zich over de vorderingen van de Nederlandse industrie en de activiteiten van amateurs. Het gezelschap stond onder meer stil bij de door Jan Corver en O.P. Koch vervaardigde fietsstations voor radiotelegrafie.

's Middags bezochten ook koningin Wilhelmina en prins Hendrik het evenement. De koningin werd rondgeleid door A. Veder, voorzitter van de NVVR, prins Hendrik kreeg een rondleiding van de bestuursleden Koomans en Schorer. Het koninklijk gezelschap toonde interesse in de inzendingen van de Nederlandse industrie en de expositie door amateurs en liet zich uitvoerig informeren over de producten van het Nederlandse leger, de vloot en de rijkstelegrafiedienst.

Deze expositie in de Haagse Dierentuin was overigens ook de gelegenheid waar Leonard Bal zijn BAL-lamp in de openbaarheid bracht.

In maart 1919 bezocht koningin Wilhelmina de Jaarbeurs in Utrecht en woonde daar een demonstratie bij van Hanso Idzerda, die voor het eerst een publieke radiotelefonische verbinding tot stand bracht en wel met een stand van Philips op een afstand van 1200 meter. Een half jaar later zou Idzerda het eerste Nederlandse radio-omroepprogramma, vanuit zijn woonplaats Den Haag, uitzenden.

De koninklijke familie toonde vaker belangstelling voor het fenomeen radio. Zo bezocht prins Hendrik op 23 mei 1920 het in aanbouw zijnde draadloze zendstation Kootwijk voor de verbinding met Indië. Een paar maanden later bezocht ook koningin Wilhelmina dit station.

In de week van 4-13 september 1925 vereerde prinses Juliana de Tweede IRTA (Internationale Radio Tentoonstelling Amsterdam) met een bezoek. Op de stand van de NSF stond een bordje bij een bijzonder toestel. "Dit toestel gebruikt H.K.H. Prinses Juliana tot haar volle tevredenheid. Wij doopten het Koninginne-toestel" (zie later).

In oktober 1925 legde prins Hendrik een bezoek af aan de NSF en toonde hij zich bekend met de uitzendingen van de H.D.O. (Hilversumsche Draadlooze Omroep). Hij

bezichtigde de geïmproviseerde studio en de zender die de uitzendingen uitstraalde. Hij kreeg ter plaatse een demonstratie van een radioverbinding met een vliegtuig.

Radio-Expres wist in september 1926 te melden dat prinses Juliana een bijdrage had gestort voor de hiervoor genoemde H.D.O.

Op 1 juni 1927 spraken koningin Wilhelmina en prinses Juliana voor het eerst via de radio tot de inwoners van West- en Oost-Indië (zie later).

In januari 1929 sprak koningin-moeder Emma, weduwe van Willem III, via de radio de onderdanen in de koloniën toe. Het betrof de herdenking van de dag, waarop ze 50 jaar geleden met Willem III in het huwelijk was getreden.

• *Radiomonument in het Stadswandelpark Eindhoven (1936) (foto: Lempkesfabriek).*

Prinses Juliana was in juni 1936 de gast van de Philips-fabrieken en het Natuurkundig Laboratorium in Eindhoven. Later in het jaar, in oktober, volgde haar verloofde prins Bernhard. Samen onthulden ze in november van dat jaar het Radiomonument in het Stadswandelpark in Eindhoven, een geschenk van de burgerij aan de gemeente "ter herinnering aan het feit, dat, dankzij het vernuft van het Philips' Laboratorium, de eerste radiophonische verbinding is tot stand gebracht tussen het Moederland en de Koloniën".

Koningin Wilhelmina en prinses Juliana woonden op 2 april 1946 de opening bij van de eerste Nederlandse Jaarbeurs na de bevrijding, tevens de 50e editie van de Jaarbeurs Utrecht. Ze werden op de stand van Philips ontvangen door de heren Philips en Otten.

Fake news

"Fake news" is kennelijk iets van alle tijden. Ook al in 1925 dook het verschijnsel op. Het Britse tijdschrift Popular Wireless beweerde namelijk dat prinses Juliana een enthousiaste

"radio-amatrice" zou zijn en dat ze via haar radio-installatie telegrammen zou uitwisselen met de groothertogin van Luxemburg. Het tijdschrift Radio Wereld hechtte geen geloof aan het verhaal en meldde dat het bericht "waarschijnlijk uit den Engelschen journalistieken duim gezogen is".

Het "Koninginnetoestel"

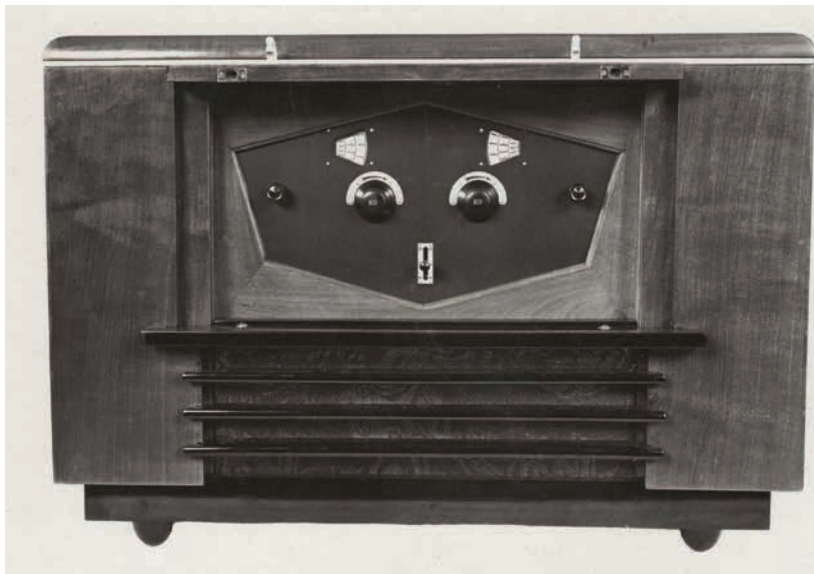
Ter gelegenheid van de 16e verjaardag van prinses Juliana (30 april 1925) besloot de NSF in Hilversum haar een radiotoestel aan te bieden. Het betrof een NSF W1, een 3-lamps accutoestel uit 1924 met ingebouwde spoelen en een externe luidspreker (of koptelefoon). Architect W.A. Dudok, onder meer bekend van zijn ontwerp van het stadhuis van Hilversum, kreeg de opdracht voor dat toestel een kast te ontwerpen en een bijpassende onderkast voor de plaatsing van accu's en gelijkrichter. De toestelkast was uitgevoerd in licht gecireerd satijnhout met een ivoorkleurige lijnzetting, de onderkast in een donkerder kleur met een bovenblad van dik ebbenhout. Een delegatie bestaande uit de heren Dubois (directeur NSF), W. Vogt en B. van der Pol boden het toestel aan de prinses aan. De leider van het H.D.O-orkest was gevraagd op het tijdstip van de aanbieding via de radio geschikte vaderlandse liederen ten gehore te brengen. Bij de demonstratie van het toestel op het paleis klonk dan ook als eerste nummer het oer-Nederlandse lied "O schitterende kleuren van Nederlands vlag".

• *"Koninginnetoestel" met de NSF W1 in een door Dudok ontworpen kast plus onderkast (1925) foto: archief NSF).*

Behalve op de hiervoor genoemde Tweede IRTA in september 1925 werd het "Koninginne-toestel" door de NSF ook getoond op de Tweede Nederlandsche Radio-Salon van 21 tot en met 30 mei 1926 in het Kurhaus in Scheveningen.

De techniek stond in die tijd evenwel niet stil en dat was voor de NSF reden in 1928 aan prinses Juliana een eenvoudiger te bedienen radiotoestel aan te bieden in de vorm van een NSF4. Het toestel werd in dezelfde kast geplaatst waarin voorheen de W1 zich bevond. Dat is eenduidig vast te stellen aan de hand van de houtnerf van de radiokast, waarin de toestellen zijn ondergebracht. Van de NSF4 zijn maar liefst 8 verschillende uitvoeringen bekend. Aan de hand van de beschikbare foto van het toestel is niet precies vast te stellen met welke uitvoering we te maken hebben. De aanwezigheid van een hendel voor de bandschakelaar midden onder verraadt dat het de 4-lamps uitvoering betreft, die volledig op batterijen/accu's werkt, of een iets latere versie waarbij de gloeistroom voor de lampen door een nettransformator wordt geleverd.

- "Koninginnetoestel" met de NSF4 uit 1928 in een door Dudok in 1925 ontworpen kast. De kast is uitgevoerd met een afsluitbare houten klep die voor het front van het toestel kan worden geschoven (foto: archief NSF).

Het toestel uit 1928 werd (met onderkast) omstreeks 1995 nog gezien door Peter den Boer op het voor het publiek opengestelde Paleis Het Loo. Mij zijn geen meldingen bekend van latere waarnemingen. Het toestel (met onderkast) blijkt nu helaas onvindbaar te zijn. Het toestel is niet opgenomen in de collectie van Paleis Het Loo en is evenmin vermeld in de registers van de Koninklijke Verzamelingen in Den Haag. In maart 2011 is door Sotheby's een grote

partij objecten uit de collectie van Paleis Het Loo geveild. Daarin bevond zich niet het "Koninginnetoestel". Aangenomen moet worden dat het toestel op een andere manier het paleis heeft verlaten. Mocht het zich thans in het bezit van een verzamelaar bevinden, dan mogen we hopen dat dit historische object vroeg of laat alsnog in de openbaarheid komt.

Eerste radiotoespraak

Op 1 juni 1927 om 00.00 uur sprak koningin Wilhelmina via de Philips-kortegolfzender PCJJ in Eindhoven op een golflengte van 30 meter voor het eerst de bewoners van West-Indië toe. De eerste zin van haar toespraak, in koninklijk Nederlands van bijna 100 jaar geleden luidde: "Suriname en Curaçao, het is Mij een hoge vreugde, dat Nederlandsch vernuft met het doorzettingsvermogen, waarom ons volk van ouds bekend is, op zoo schitterende wijze de laatste moeilijkheden heeft overwonnen en voor de menselijke stem de afstanden heeft doen wegvallen, die de deelen van Mijn Rijk scheiden."

's Avonds om 19 uur hield zij een radio-toespraak voor Oost-Indië (Nederlands-Indië).

- Eerste radiotoespraak van Koningin Wilhelmina en prinses Juliana tot de bewoners van Nederlands West- en Oost-Indië op 1 juni 1927 (foto: Koninklijke Verzamelingen, Den Haag).

Koningin Wilhelmina werd begeleid door prinses Juliana die zich ook via de radio tot de inwoners van de genoemde koloniën richtte. De ontvangstberichten uit Nederlands-Indië meldden helaas een matige ontvangst van de

toespraken. Er was hinder van fading en sprake van het wegvallen van hele stukken uit de toespraak van de prinses. De meeste inwoners van de Nederlandse koloniën beschikten trouwens niet over radiotoestellen en voor zover dat wel het geval was, kon daarmee niet de 30 m band ontvangen worden.

Bij gelegenheid van de geslaagde verbinding met West- en Oost-Indië ontving Anton Philips, directeur van de N.V. Philips' Gloeilampenfabrieken voor "voortvarendheid en vernuft" de eremedaille in goud, verbonden aan de Huisorde van Oranje. De heren J.J. Numans en B. van der Pol jr. werden benoemd tot ridder in de Orde van Oranje-Nassau.

Koningin Wilhelmina in Londen (1940-1945) / Radio Oranje

Op 28 juli 1940 begon Radio Oranje zijn uitzendingen via de zender van de BBC vanuit Londen. Al in die eerste uitzending sprak koningin Wilhelmina tot de natie. Ze zou zich daarna nog vele malen tot haar onderdanen richten, met woorden van bemoediging en met oproepen tot verzet tegen de bezetter.

• *Koningin Wilhelmina tijdens een toespraak via Radio Oranje in maart 1942 vanuit Londen (foto: Koninklijke Verzamelingen, Den Haag).*

• *Pilot Radio "Twin Miracle" uit 1939 van koningin Wilhelmina, gebruikt tijdens haar ballingschap in Londen (1940-1945) (collectie: Koninklijke Verzamelingen, Den Haag, obj.nr. ST-20-003).*

In de collectie Koninklijke Verzamelingen in Den Haag bevindt zich een radiotoestel dat koningin Wilhelmina tijdens haar ballingschap in WO II (1940-1945) in Londen zou hebben gebruikt. Het betreft een kofferradio van het Engelse merk Pilot Radio, in een met canvas overtrokken behuizing en voorzien van een hengsel en slot. Het toestel met de naam "Twin Miracle" is geschikt voor ontvangst van de middengolf en langegolf. Het is een 5-lamps toestel, gevoed met wisselstroom uit het net (200-250 V) of met een batterij of accu van 1,5 V voor de gloeistroom en van 90 V voor de anodestroom. De afmetingen bedragen b x h x d = 34 x 18,5 x 19 cm.

Andere radiotoestellen in collecties van het Koninklijk Huis

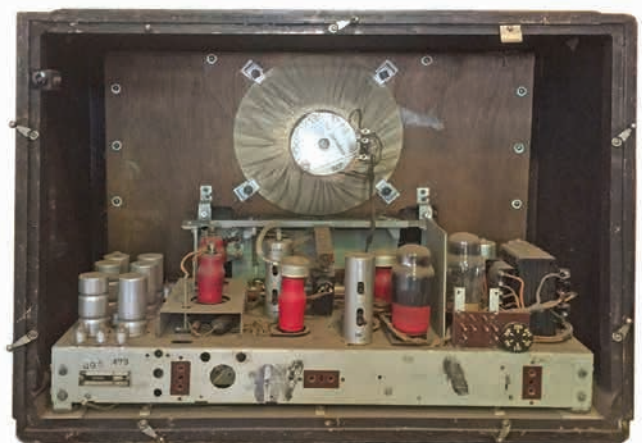
In de collecties van het Koninklijk Huis bevinden zich nog meer radiotoestellen. Zo is er een Majestic 130 met de naam "Mighty Gem" Camera Style Radio, van Amerikaans fabrikaat. Het betreft een versie die bestemd was voor de UK en geschikt voor ontvangst van de middengolf. De benaming verwijst naar het uiterlijk van een camera. Het is een 3-lamps super voor batterijvoeding en maakt gebruik van een 1,5 V batterij voor de gloeistroom en een 60 V batterij voor de anodestroom. Afmetingen van het kleine toestelletje zijn

b x h x d = 13,8 x 17,5 x 10,4 cm; het gewicht bedraagt ruim 1,5 kg.
Het toestel is fraai afgewerkt met een lederen bekleding.

aan prinses Juliana maar mogelijk wel aan koningin Juliana zijn geschonken. Wellicht speelt hier verwarring met het "Koninginne-toestel" van de NSF uit 1925 een rol.

- *Majestic 130 "Mighty Gem" Camera Style radio, "handradio" van Koningin Wilhelmina (collectie: Koninklijke Verzamelingen, Den Haag, obj.nr. MU-5875).*

- *Philips 895X uit 1939/1940 (collectie: Koninklijke Verzamelingen, Den Haag, obj.nr. MU-4989; foto rechts: auteur).*

In de collectie in Den Haag bevindt zich ook nog een Philips 895X uit 1939/1940 uit het bezit van koningin Wilhelmina. Het is een 8-lamps super met HF-voorversterking, een middenfrequentie van 473 kHz, geschikt voor de ontvangst van langegolf, middengolf en kortegolf, bestemd voor wisselstroomvoeding (110-245 V) en ondergebracht in een houten kast.

Maten: b x h x d = 61 x 44 x 30 cm, gewicht 18,9 kg.

Het toestel is uitgevoerd met 9 toetsen voor voorkeuze-instelling van radiostations. De oorspronkelijke winkelprijs bedroeg f 235.

Een Philips BX310A /53 in de collectie van Paleis Het Loo zou volgens de objectbeschrijving door Philips in 1925 zijn geschonken aan prinses Juliana. In 1925 produceerde Philips evenwel nog geen radiotoestellen. Het toestel dateert uit 1951-1953 en kan dus niet

- *Philips BX310A /53 uit 1951-1953, volgens de objectbeschrijving geschonken door Philips aan (koningin) Juliana (collectie: Paleis Het Loo, obj. nr. RL29120; foto's: auteur).*

Deze Philips BX310A /53 is niet in Eindhoven maar in Leuven (B) gebouwd. Het is een 5-lamps toestel in een bakelieten behuizing, geschikt voor de ontvangst van langegolf, middengolf en kortegolf en voor voeding vanuit het wisselstroomnet. Afmetingen b x h x d = 38 x 25 x 22 cm, gewicht 5,9 kg.

Belangrijkste bronnen:

1. Koninklijke Verzamelingen, Den Haag
2. Collectie Paleis Het Loo

3. Willem Vogt, Spanne en spanningen (1958)
4. De Standaard, 6 januari 1937
5. De Vrije Philips Koerier, 2e Jaargang, Nr. 26, p. 1, 6 april 1946
6. Radio Nieuws, 1918, Nr. 4; 1919, Nr. 4; 1920, Nr. 6 en 8
7. Radio Wereld, 1925, Nr. 39 en Nr. 50; 1926, Nr. 24; 1927, Nr. 23
8. Radio-Expres, 1925, Nr. 45; 1926, Nr. 38; 1927, Nr. 32; 1937, Nr. 9.